

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Конфликти и разбирателства в историята Conflicts and understandings in history
Том / година Volume / year	IV / 2025
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Стефан Лельов, докторант Stefan Lelyov, PhD Student
Институция Affiliation	Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Science
Заглавие Title	ОСВАЛД ШПЕНГЛЕР И НАЦИОНАЛСОЦИАЛИСТИТЕ – ИЗ ИСТОРИЯТА НА ЕДИН КОНФЛИКТ OSWALDSPENGLER AND THE NATIONAL SOCIALISTS – ON THE HISTORY OF A CONFLICT
Страници Pages	445–453
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-4-445/

ОСВАЛД ШПЕНГЛЕР И НАЦИОНАЛСОЦИАЛИСТИТЕ – ИЗ ИСТОРИЯТА НА ЕДИН КОНФЛИКТ

Стефан Лельов, докторант

Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките

Резюме: Философът и историк Освалд Шпенглер е едно от най-ярките лица на интелектуалната сцена в междувоенна Германия. Заради своя национализъм, антидемократични идеи и ненавист към новосъздадената Ваймарска република той често е разглеждан като предтеча и вдъхновител на националсоциализма, но сложните му отношения с националсоциалистите често го поставят в директна опозиция. Настоящата статия цели да разгледа тези отношения през годините, като се защитава позицията, че те по-скоро показват историята на един конфликт, отколкото разбирателство.

Ключови думи: националсоциализъм; конфликт; Шпенглер; Ваймарска република; национализъм.

Философът и историк Освалд Шпенглер е едно от най-ярките лица на интелектуалната сцена в междувоенна Германия. Неговата популярност изгрява още в края на 1918 г., когато публикува първия том от своя magnum opus „Залезът на Запада“, който изглежда силно резонира с цялостното гибелно усещане в страната, породено катастрофалния за Германия край на Първата световна война. През следващите 4 години книгата минава през цели 47 издания¹, което е видно доказателство, че песимистичната цивилизационна теория за упадък на европейския свят отговаря на „духа на времето“ и утвърждава Шпенглер като водещ интелектуалец от консервативните и националистически среди в мла-

¹ **Woods, Roger.** The Conservative Revolution in the Weimar Republic. Ipswich, Palgrave Publishing, 1996, p. 3.

дата Ваймарска република. Освен „Залезът на Запада“, през последвалите години Шпенглер пише още политически памфлети и трактати, сред които се откроява „Прусачество и социализъм“ („Preussentum und Sozialismus“), произнася публични речи и се ангажира активно с политическата реалност, като често причисляван към следвоенното дясно интелектуално движение в страната, известно като „консервативната революция“².

Макар и точното позициониране на политическата идеология на философа да е сложно, то няколко ключови аспекта могат да бъдат открити. Безспорно голяма част от мирогледа му е движена от национализъм, антидемократични нагласи и ненавист към новосъздадената Ваймарска република, която той счита за чужда и наложена отвън, за да държи германския народ в система пълна с „мизерия и срам“³. Същевременно обаче Шпенглер отхвърля традиционния монархистки консерватизъм и дори агитира за прилагането на „немски“ или „пруски“ социализъм, изчистен от влиянието на Маркс и марксизма⁴. Именно заради това много от идеите му се оказват изключително влиятелни за крайната десница и според някои автори подготвят интелектуалната почва в обществото за отхвърляне на демокрацията и триумфа на националсоциализма⁵, въпреки, че той самият никога не се влива в редовете на партията.

Доколко това е вярно обаче и дали всъщност в сложните отношения на философа с националсоциализма не бихме открили по-скоро директен конфликт, отколкото разбирателство?

В действителност, отношението на Шпенглер към националсоциалистите никога не е било особено положително, дори в ранния период на съществуването на партията. Още през февруари 1924 г. изнася лекция пред студентите във Вюрцбургския университет на тема „Политически дългове на германската младеж“, в която той видимо проявява подигравателно отношение към крайните движения, включително националсоциализма, предупреждавайки младежта да не се подвежда по „театрални обещания и дилетантски прокламации и теории“⁶. По-нататък Шпенглер нарича повечето от политиците от времето му „агитатори“ и отправя притеснения към качеството на избора на лидери в ерата на масова политика. За него талантливият агитатор

² По-подробно за т. нар. „консервативна революция“ вж. **Mohler, Armin**. Die Konservative Revolution in Deutschland. 1918 – 1932. Ein Handbuch. Darmstadt, 1989.

³ **Spengler, Oswald**. Politische Pflichtender Deutschen Jugend. München, 1924, s. 3 – 4.

⁴ **Spengler, Oswald**. Preussentum und Sozialismus, München, 1920, s. 3.

⁵ **Woods, Roger**. The Conservative Revolution... p. 111.

⁶ **Farrenkopf, John**. Prophet of Decline: Spengler on World History and Politics. Louisiana State University Press, 2001, p. 173.

„никога не може да мисли като истински държавник“⁷.

Същата година той публикува памфлета „Реконструкцията на Германския райх“, който до голяма представлява нещо като „наръчник“ с политически идеи и предложения. В него Шпенглер критикува антисемитизма и лозунга „Премахнете евреите!“, който той определя като „дребнав, плитък, тесногърд и недостоен“, в отговор на разпространяваната от националсоциалистите пропаганда, гласяща, че именно евреите „подкопават“ държавата. Според него, расовите чувства не представляват „основа за висша политика, с която една страна трябва да бъде управлявана или спасена.“⁸

Интересно е да се отбележи, че през 1927 г. Шпенглер заформя лично приятелство с Грегор Щрасер, лидерът на т. нар. „ляво“ крило на Националсоциалистическата партия, който също като него живее в Мюнхен. За разлика от повечето кадри на партията философът искрено смята Щрасер за изключително интелигентен и през следващите няколко години двамата водят активна писмена кореспонденция, в която обменят множество идеи. Неговото убийство по заповед на Хитлер по време на Нощта на дългите ножове през юни 1934 г. навярно допълнително допринася към антагонизма, който Шпенглер все повече изпитва към националсоциалистите. Скоро след убийството и по-голямата част от кореспонденцията им е унищожена⁹.

През есента на 1932 г., е публикувано издание, съдържащо събраните политически текстове на Шпенглер. В предговора той затвърждава всичката критичност, която е имал към националсоциализма в предишните години, пишейки, че каквото е казал през 1924 г., продължава да бъде вярно и през 1932 г. „с неотслабваща сила“, а именно, че лидерът на националното движение би трябвало да е герой, а не „героичен тенор“. Към това Шпенглер добавя, че в настоящето положение се чувства сякаш е сред хора, които „са си покрили очите, за да не видят срутването на къщата, по която удрят с малки чукове“¹⁰

Същата есен започва да пише това, което ще се окаже неговата последна книга. Основа на книгата е лекцията „Германия в опасност“ („Deutschland in Gefahr“), която той изнася пред Германското патриотично общество („Patriotische Gesellschaft“), като идеята е да направи цялостен политически анализ на мястото

⁷ Ibid. pp. 174 – 175.

⁸ Ibid. p. 180.

⁹ **Lewis, Ben.** Oswald Spengler and the Politics of Decline, New York, 2022, pp. 147 – 148.

¹⁰ **Hughes, H. Stuart.** Oswald Spengler: A Critical Estimate. Revised edition. New York, p. 1962. 127.

на Германия в динамичното настояще. Към момента на идването на националсоциалистите на власт Шпенглер е написал първите 106 страници от труда и се намира поставен пред дилема – дали да публикува книгата, знаейки, че няма да се хареса на новата власт или да се откаже от книгата изцяло, за да не рискува, което е изцяло нехарактерно за него. В крайна сметка решава все пак да прояви някаква предпазливост и публикува текста до там, докъдето е стигнал без да променя нищо, определяйки го като „първа част“¹¹.

Идването на националсоциалистите на власт е посрещнато от Шпенглер със смесени чувства. В писмо до своя приятел Родерик Шлубах от април 1933 г. той пише следното:

*„Имам спешно желание да обсъдя новата ситуация с теб цялостно и без ограничения. Големи възможности се откриват, но не виждам хора, които да ги разбират и да се справят с тях. Така както може да се постигне много повече, отколкото беше постигнато преди година, така и повече може да бъде унищожено. Естествено не е възможно това да се обсъжда в писмо...“*¹²

Видимо е съмнението, с което философът се отнася към новата власт, както и притеснението да обсъжда политически въпроси, чрез писмени кореспонденции. През юни същата година му е предложен академичен пост в Университета в Лайпциг, който той отказва, а през юли пък отхвърля предложение от Фрайбургския университет, където новоназначеният ректор е прочутият философ Мартин Хайдегер, който се е обърнал към националсоциализма¹³. Въпреки опитите за ласкателство Шпенглер решава все пак да избягва политическия опортюнизъм.

Въпреки своите потенциални притеснения, през август 1933 г. той публикува книгата си със заглавието „Години на решението“ („Jahre der Entscheidung“). В нея Шпенглер предусеща надвиснала заплаха над Германия, но се опасява, че германците не я виждат, бидейки наказани от собствената им история на 700-годишна разпокъсаност, която е създала „типично немски“ начин на мислене, не можейки да гледат по-далеч от „собствениите хоризонти“. От този „дребнав“ начин на мислене, пише Шпенглер, произлизат всички измислени утопии, които циркулират в „блатото“ на Ваймарската република – „интернационалната, комунистическата, пацифистката, ултрамонтанната, федерална-

¹¹ Ibid. pp. 127 – 128.

¹² **Spengler, Oswald.** Briefe 1913 – 1936. München, 1963, s. 686 – 687.

¹³ **Lewis, Ben.** Oswald Spengler... p. 149.

та и арийската визия за *sacrum imperium* (свещена империя)¹⁴. Философът подлага на яростна критика различните обществени и политически фактори от синдикатите до федералистите, че не могат да гледат извън собствените им интереси и да видят зловещото геополитическо положение, в което се намират. Може би най-впечатляващо обаче, Шпенглер решава да завърши първата част на първата глава на книгата, говорейки за международното положение, с директна критика към националсоциалистите:

*„А националсоциалистите си мислят, че могат да си позволят да игнорират или да са срещу целия свят, строейки си „замъци във въздуха“, без да предизвикат може би тиха, но много осезаема реакция от чужбина.“*¹⁵

Нататък Шпенглер продължава с почти пророческо предупреждение, че светът е тласкан към нов катастрофален конфликт и отново следва критика, която е видимо насочена срещу новите управляващи и тяхната идеология и действия:

*„Всички тези морализатори и хора на социалната етика, които твърдят, че са „над всичко това“ са просто хищни зверове със строшени зъби – пише Шпенглер, – които мразят останалите, заради нападки, които те самите са имали благодарумието да избегнат. [...] Те крещат „Никога повече война!“ – но искат класова война. Възмущават се, когато убиец е екзекутиран, заради престъпление на страстта, но изпитват тайно задоволство, когато чуят, че политически опонент е бил убит. Какво въобще възражение биха могли да имат срещу кланетата на болшевиките?“*¹⁶

Книгата се радва на първоначални успехи, дори по-големи от случая със „Залезът на Запада“, продавайки 100 000 бройки за едва първите десет седмици от публикуването ѝ.¹⁷ Първоначално не следва остра реакция от страната на националсоциалистите, но осъзнавайки постепенно позициите на философа, скоро той попада под техния обстрел. През октомври същата година Гьобелс пише до Шпенглер с искане да напише есе в подкрепа на политиката на Хитлер, с подчертана насоченост за мерките на канцлера за опазване на немската култура и „достойнството на Германия пред света“. Шпенглер отказва, тъй като никога не се

¹⁴ Добавянето на „арийската свещена империя“ към изброените утопии е първата очевидна критика към националсоциалистите в книгата. **Spengler, Oswald.** The Hour of Decision. London, 1934, p. 6.

¹⁵ Ibid. p. 7.

¹⁶ Ibid. pp. 21 – 22.

¹⁷ **Farrenkopf, John.** Prophet of Decline... p. 235.

е занимавал с писане на „предизборна пропаганда“¹⁸. В писмото-отговор до Гьобелс той пише:

*„Използвам възможността да пиша на Вас самия. Никога досега не съм участвал в предизборна пропаганда и няма да го правя и в бъдеще. От друга страна, бих се радвал да напиша статия, с моето име за пресата, за важни поводи от външната политика, като например оттеглянето от Обществото на народите, което считам за дипломатически напълно правилно. Досега не успях да направя това, защото нямаше отдел, който да го разпространи до пресата. Разбира се, това зависи от прекратяването на непремерените атаки, на които бях подложен напоследък в някои органи на националния печат. Например, по време на случайното отсъствие на главния редактор, д-р Котер, се появиха две статии в *Kreuzzeitung*, в които бях описан, наред с други неща, като предател към моята страна. Невъзможно е да се появиш публично от името на Германия, когато в същото време статии на този вид се появяват.“*¹⁹

Шпенглер използва възможността да се оплаче на Гьобелс за вече появилите се в пресата заклеиявания по негов адрес, но така и не подозира, че след този директен отказ положението единствено ще се влоши. Алфред Боймлер, самият той асоцииран с „консервативната революция“, но впоследствие влял се в редиците на националсоциалистите, обвинява Шпенглер, че е „враг на работниците“, докато нацистският функционер Йохан фон Леерс обявява „Години на решението“ за „вредна книга“ и „първа мащабна идеологическа атака над националсоциалистическото светоусещане“²⁰. Артур Цвайнингер пък публикува цяла кратка книга озаглавена „Шпенглер в Третия райх. Отговор на ‘Години на решението’ на Освалд Шпенглер“ („Spengler im Dritten Reich. Eine Antwort auf Oswald Spenglers ‘Jahre der Entscheidung’“) още същата година. В нея той обвинява философа, че не разбира истинската историческа значимост на движението на националсоциализма, бидейки „заслепен“ от своите предубеждения, както и че заради своя „студен песимизъм“ той не предлага никакви положителни решения за Германия²¹.

Три месеца след публикуването, когато продажбите на „Години на решението“ достигат към 150 000 бройки, новата власт забранява всякакво споменаване на Шпенглер в пресата и взима мерки за спирането на продажбите. По думите на изследователя

¹⁸ Woods, Roger. The Conservative Revolution... p. 127.

¹⁹ Spengler, Oswald. Briefe... s. 710.

²⁰ Woods, Roger. The Conservative Revolution... p. 128.

²¹ Lewis, Ben. Oswald Spengler...pp. 161 – 162.

Хенри Хюз, гневът на националсоциалистите към Шпенглер се дължи на това, че той „не признава собствените си деца“ в тяхно лице. Считайки го изначално като „техен“, отказът му да се откаже от предишните си възражения към движението им в толкова ключов момент, какъвто е идването им на власт, е тълкуван от тях като предателство, затова той става естествена мишена на техните нападки. Най-непростимото нещо в техните очи е че за него те не са правилните хора, които да поведат Германия напред²².

Известна е поне една среща на Шпенглер с лидера националсоциалистите А. Хитлер. На 25 юли 1933 г., месец преди публикуването на „Години на решението“, чрез посредничеството на приятеля на философа Ернст Ханфщенгъл, двамата водят разговор в Байройт. По-късно в мемоарите си, Ханфщенгъл, спомняйки си за срещата, пише, че Хитлер е критикувал Шпенглер за „фундаментално консервативната му позиция“ и заради неспособността му да възприеме значимостта на „расовия въпрос“. От своя страна впечатлението с което философът остава от Хитлер са, че е „фантазьор и глупак който е сгоден за мита на Розенберг“. Шпенглер изглежда не споделя и широко разпространеното мнение сред съвременниците си за харизмата и магнетизма на водача на националсоциалистите, твърдейки, че „когато човек застане срещу него, дори веднъж не изпитва чувството, че е някой значителен“²³.

Хитлер изглежда споделя всеобщия гняв на националсоциалистите към Шпенглер, като особено ненавижда песимизма му. Според Ото Вагенер, съратник на Хитлер от партията, между 1929 и 1935 г., фюрерът многократно е споменавал своята опозиция към Шпенглеровата философия. В един разговор, например, Хитлер споделя, че не вярва в упадъка на Запада, като счита за негов дълг, възложен му от Провидението, да го предотврати. Също обсъждайки планове си за „съживяване“ на немското образование, той се хвали как ще „събуди нова буря“ у младежта и народа, която ще преодолее „стагнацията на Западната култура“. Чрез тези мерки „пораженческото пророчество на Освалд Шпенглер за упадъка на Запада ще бъде опровергано като лъжа!“²⁴

Може би най-показателно, Хитлер споменава Шпенглер в една от своите речи на първомайски митинг на Темпелхоферското поле в Берлин през 1935 г., пред милион и половина души:

²² Hughes, H. Stuart. Oswald Spengler... pp. 131 – 132.

²³ Farrenkopf, John. Prophet of Decline... p. 237.

²⁴ Ibid. pp. 263 – 264.

*„Един писател обобщи впечатленията си от времето [преди 1933 г.] в книга, която той озаглави: Залезът на Запада. И така, трябва ли това наистина да е краят на нашата история, а с това и на нашите народи? Не! Не можем да повярваме на това! Това не трябва да е залезът на Запада, а възкресението на народите на Запада!“*²⁵

Последните години от живота си Шпенглер прекарва в сравнителна изолация в Мюнхен, под пълния бойкот на националсоциалистическата власт. Втора част на „Години на решение-то“, очаквано, така и не излиза. След бруталното разчистване на вътрешнопартийни врагове, както и конкуренция от консервативните среди в „Нощта на дългите ножове“ през юни 1934 г. Шпенглер унищожава всякакви потенциално компрометиращи го в очите на властта кореспонденции. Семейство и приятели го съветват да емигрира, но той отказва²⁶. По време на бруталната чистка освен Грегор Щрасер, който вече беше споменат, загиват и още няколко лични приятели на философа, сред които Густав фон Кар, фигура от старата консервативна Баварска народна партия., както и Вили Шмид, който е убит погрешка, но чиято смърт оказва особено тежко въздействие върху философа²⁷.

Последният символичен акт на съпротива, който Шпенглер отправя е оттеглянето му от директорския съвет на Архива на Ницше – пост, който заема още от 1923 г. Причината, която посочва за това оттегляне е пронацистката манипулация на философията на Ницше, особено от страна на Рихард Ойлер в неговата книга „Фридрих Ницше и немското бъдеще“ („Friedrich Nietzsche und die deutsche Zukunft“). В писмо до Валтер Йезингхаус, който също е член на директорския съвет на Архива, Шпенглер пише, че човек трябва или да следва „философията на Ницше, или тази на Архива“ и когато двете „противоречат помежду си, какъвто е случаят сега, то трябва да бъде направен избор“²⁸.

За разлика от много други негови съвременници, включително представители от „консервативната революция“, Шпенглер отказва да се влее в редовете на националсоциализма и си поддържа възгледите до последно, макар и силно разочарован. Заклеймен у дома, като „вреден песимист“, а в чужбина обвиняван за идването на власт на същия режим, който се обръща срещу него²⁹. На 8 май 1936 г., точно 9 години преди датата на

²⁵ Ibid. p. 264.

²⁶ Ibid. p. 239.

²⁷ Lewis, Ben. Oswald Spengler... p. 22.

²⁸ Woods, Roger. The Conservative Revolution...pp. 130 – 131.

²⁹ Hughes, H. Stuart. Oswald Spengler... p. 137.

капитулация на Третия райх, Освалд Шпенглер умира спонтанно от сърдечен удар в Мюнхен.

OSWALDSPENGLER AND THE NATIONAL SOCIALISTS – ON THE HISTORY OF A CONFLICT

Stefan Lelyov, PhD Student

Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Science

Abstract: The philosopher and historian Oswald Spengler was one of the most prominent figures on the intellectual scene in interwar Germany. Because of his nationalism, anti-democratic ideas, and disdain for the newly established Weimar Republic, he is often seen as a precursor and inspirer of National Socialism, but his complex relationship with the National Socialists often placed him in direct opposition. The current article aims to examine these relations over the years, arguing that they show a history of conflict rather than understanding.

Keywords: National Socialism; conflict; Spengler; Weimar Republic; nationalism.

Стефан Лельов, докторант
Институт за исторически изследвания –
Българска академия на науките
Бул. „Шипченски проход“ № 52, бл. 17
E-mail: stefan_lelyov@abv.bg